

WPŁYW JĘZYKA GRECKIEGO NA KSZTAŁTOWANIE POJĘĆ GEOGRAFICZNYCH

Iwona Piotrowska

Instytut Geoekologii i Geoinformacji,
Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Język grecki (greka) należy do rodziny języków indoeuropejskich, z grupy helleńskiej. W starożytności był bardzo ważnym językiem basenu Morza Śródziemnego (począwszy od III tysiąclecia p.n.e.) i powszechnie używanym przez mieszkańców Płw. Bałkańskiego oraz na wybrzeżach Azji Mniejszej. Warto podkreślić, że język grecki jest jedynym językiem z helleńskich naturalnych, który nie wymarł, stanowiąc jednocześnie najstarszy ze znanych języków europejskich (cztery tysiące lat historii mówionej i trzy tysiące pisanej). Także alfabet grecki przetrwał w prawie niezmienionej formie od czasów starożytnych. Grecy traktowali swój język jako jedyny cywilizowany, a wszystkie pozostałe rodzaje mowy uważali za prymitywny zlepek słów, dlatego też od określenia bełkotu bar-bar-bar nazywali ich barbarzyńcami (*barbaroi*). Trwająca historia i język, stanowią podstawę tożsamości kulturowej Greków.

Pod względem etymologicznym, termin *język grecki* i *greka* pochodzą od Rzymian, którzy po łacinie nazywali *lingua Graeca*. Z naukowego punktu widzenia jest mało precyzyjny, ponieważ może się odnosić do kilku faz rozwojowych języka, posiadających własną nazwę.

W rozwoju języka greckiego wyróżnia się następujące etapy: **starogrecki** (od XV w. p.n.e.); głównymi dialektami były: arkadyjsko-cypryjski, joński z attyckim (był on językiem **klasycznym**, **greka klasyczna**, V – IV w. p.n.e.), eolski, dorycki; 2. język **koine** (greka potoczna, IV i III w. p.n.e.), który stał się podstawą języka średniogreckiego, używanego w cesarstwie bizantyjskim; 3. **średniogrecki** (IV w. p.n.e. - V w. n.e.); 4. **Dhemotiki** (greka ludowa (od *demos* - lud) powstały po upadku Cesarstwa Bizantyjskiego; 5. **Katharevousa** sztuczny język (*katharos* - czysty) po odzyskaniu niepodległości w XIX w. i traktowany jako oficjalny język nowego, niepodległego państwa greckiego, utrzymując taki status aż do roku 1976; 6. **nowogrecki (neohelliniki** od końca XIX w.) wywodzi się z *demotiki*, będąc językiem oficjalnym od 1976 r.

Język **koine** jest wspólny dla wszystkich obszarów zamieszkałych przez greków, utworzył się jako efekt zanikania różnic dialektalnych i stanowił podstawę nowożytnych dialektów nowogreckich (*Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*). Greka koine objęła swym zasięgiem również wschodnią część Cesarstwa Rzymskiego, stając się jednocześnie drugim językiem urzędowym cesarstwa, a także stał się podstawą języka średniogreckiego, używanego w cesarstwie bizantyjskim. Przez następne wieki **koine** ewoluował i unowocześniał się, zapożyczając z innych języków, natomiast greka klasyczna pozostała niezmienna, głównie jako język nauczany w szkołach

i na uniwersytetach. Greką **koine** został napisany grecki przekład *Nowego Testamentu*, pisma Apostołów i pierwsze dokumenty Kościoła, a także literaturę piękną tego okresu.

Natomiast w Grecie Klasycznej napisano wielkie dzieła greckiej literatury klasycznej oraz pisma wielkich filozofów greckich (*Brzeziński, 2001-2014*).

Według Mitologii greckiej przyjmuje się kilka wersji powstania pisma:

- 1) twórcami były córki boga Apollina,
- 2) inna wersja wymienia Hermesa,

3) przyjmuje się też, że pismo wynalazł Kadmos, mityczny założyciel Teb, który miał być synem króla Fenicjan. W końcu VIII w. p.n.e. Grecy przejęli pismo od Fenicjan, zaadaptowali i zmodyfikowali alfabet fenicki, uzupełniając je nowymi znakami odpowiadającymi dźwiękom, które wymawiali Grecy.

W V w. p.n.e. wyodrębniły się trzy odmiany pisma: **wschodnia** (pismo używane w koloniach jońskich w Azji Mniejszej i Attyce), **południowa** (używana na Krecie i wyspie Thera) i **zachodnia** (używana na Peloponezie, Tessali, koloniach greckich w południowej Italii i na Sycylii). Stały one podstawę większości pism na świecie. Odmiana zachodnia była podstawą pisma łacińskiego. Z pisma wschodniego wywodzi się cyrylica. W ciągu wielu lat wykształciła się jedna forma pisma (ok. 403 p.n.e.), która została nazwana **greckim alfabetem klasycznym** (w niej ogłoszono zbiór praw po zakończeniu wojny peloponeskiej). Ta forma językowa obowiązuje do czasów współczesnych, w prawie nie zmienionej postaci.

Sposób zapisywania był początkowo trochę inny niż obecnie. Pisano tak jak Fenicjanie **od prawej do lewej strony**. Z czasem zmodyfikowano ten sposób pisząc **raz od prawej, raz od lewej** tzw. *bustrofedon* (zgodnie z ruchem wołów przy orce). Ostatecznie przyjęto dzisiejszy sposób pisania **od lewej do prawej**. W V w. p.n.e. alfabet grecki składał się z **dwudziestu czterech liter** (17 spółgłosek i 7 samogłosek). W wyniku dalszej ewolucji, rozwinęły się różne style: pismo „większe”, tzw. **majuskuła** oraz pismo „małe”, tzw. **minuskuła**. Charakterystycznymi cechami pisma greckiego była prostota, przewaga kreski pionowej i jednakowa wysokość liter oraz stosowanie form trójkątnych i okrągłych (www.wsp.krakow.pl/whk/pis_grec.html).

Najstarsze teksty greckie zapisywano pismem **linearnym B** (ok. 1450-1200 r.p.n.e.), wzorowanym na minojskim piśmie A (ok. 1700-1450 r. p.n.e.). Pismo typu A do dzisiaj nie zostało odczytane, natomiast pismo linearne typu B odczytali angielscy uczeni M. Ventris i J. Chadwick w 1953 r. Było to pismo sylabiczne (takie, w którym każdej sylabie odpowiada oddzielny znak). Natomiast pismo alfabetyczne (posługujące się znakami dla oznaczenia części dźwiękowych wyrazów) rozwinęło się od początku I tysiąclecia p.n.e. Najstarszym zabytkiem alfabetycznego pisma greckiego jest waza dipylońska.

Obecnie język nowogrecki pełni funkcję języka urzędowego w Grecji i na Cyprze, wchodząc także do grupy języków oficjalnych Unii Europejskiej. Mówi nim około 15 milionów ludzi.

W czasie rozwoju cywilizacyjnego język grecki wywarł wpływ na język łaciński (szczególnie w dziedzinie nauki, filozofii i sztuki), wszystkie języki europejskie a także częściowo języki azjatyckie (dużą część słownictwa tych języków stanowią wyrazy pochodzenia greckiego). Został zaadaptowany obok łaciny jako język terminologii naukowej, stanowiąc podstawę współczesnego słownictwa naukowego i technicznego w wielu różnych dziedzinach nauki, do zapisu wzorów i formuł matematycznych, symboli fizycznych i technicznych (*Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*).

Pojęcie (*concept*) definiuje się jako myślowe odzwierciedlenie całościowego ujęcia istotnych cech obiektów oraz zjawisk, które jednocześnie stanowi w umyśle odpowiednik nazwy (Słownik języka polskiego 1978). Według K. Kruszewskiego (1992, s. 100) „[...] pojęcie to najmniej-

szy zorganizowany element wiedzy człowieka zakodowanej w umyśle". Dlatego też przyjmuje się, że pojęcie jest najważniejszą i podstawową składową wiedzy w zakresie danej dyscypliny naukowej. G. Mietzel (2002) uzupełnia stwierdzając, że pojęcia dotyczą sposobu zorganizowania wiedzy i doświadczenia w kategorii, w których elementy mają wspólne atrybuty. Natomiast H. Baulig (1955) zauważył, że dzięki słowom, które stanowią materialny znak, możliwy jest rozwój nauki. J. Flis (1982) traktuje pojęcia jako podstawowe narzędzia myślenia abstrakcyjnego, ponieważ operowanie pojęciami wchodzi w zakres logicznego myślenia abstrakcyjnego. Ważne jest również rozumienie pojęcia, ponieważ jeżeli nie rozumie się go, pojawia się werbalizm, czyli posługiwanie się terminem, który nie wywołuje w myśli żadnego wyobrażenia (Cabaj 2011).

Natomiast *termin* należy rozumieć jako wyraz (nazwa) o konwencjonalnie ustalonym znaczeniu naukowym przyporządkowanym do pojęcia (Słownik języka polskiego 1981), który według J. Flisa (1982) jest wyrażeniem ściśle i jednoznacznie zdefiniowanym w nauce. Jest to słowny lub symboliczny znak reprezentujący pojęcie. E. Małkiewicz (2005) definiuje termin jako nośnik pojęcia naukowego. Wraz ze zdefiniowaniem, pojęcie ulega transformacji w termin. Zatem zbiór różnych terminów (słownictwa) danej dziedziny nauki tworzy jej terminologię.

Alfabet grecki:

A α (alfa), B β (beta), Γ γ (gamma), Δ δ (delta), E ε (epsilon) Z ζ (dzeta), H η (eta), Θ θ (theta), I ι (jota), K κ (kappa), Λ λ (lambda), M μ (mi) N ν ni, Ξ ξ (ksi), O ο (omikron), Π π (pi), Ρ ρ (rho), Σ σ (sigma), Τ τ (tau), Υ υ (ypsilon), Φ φ (fi), Χ χ (chi), Ψ ψ (psi), Ω ω (omega).

Przykłady pojęć geograficznych

alfabet - nazwa pochodzi od starogreckich nazw pierwszych liter alfabetu: <i>alfa</i> i <i>beta</i>	Helios – gr. <i>helios</i> : Słońce
aphelium – gr. <i>apo</i> : od i <i>helios</i> : słońce	Nike - łac. Wiktoria
astronomia - gr. <i>ἀστρονομία; astronomía</i>	logo - skr. od <i>logotyp</i> , z gr. <i>λόγος</i> <i>logos</i> - <i>słowo, myśl</i> + <i>τύπος</i> <i>typos</i> - <i>odcisk, obraz</i>
ekliptyka – gr. <i>ἑκλειψις</i> zaćmienie	Wiatry dla starożytnych Greków były bogami; najważniejsze spośród 12. to: Boreasz - północny, zimny, burzliwy, najsilniejszy i najbardziej groźny; Zefir - zachodni, najbardziej łagodny, przyjemnie chłodzi latem; Notos - południowy, przynoszący deszcz; Euros - południowo-wschodni, silny, huraganowy;
galaktyka - gr. <i>γαλα</i> – mleko; duży, grawitacyjnie związany układ gwiazd	agora - centralny plac – rynek miasta
geografia - gr. <i>Γεωγραφία</i> ; pochodzi od słów <i>γῆ</i> <i>geos</i> – ziemia i <i>γράφω</i> <i>grapho</i> – pisać	lud - <i>Demos</i>
gnomon - stgr. <i>γνώμων</i> wskazówka zegara słonecznego	władza - <i>Kratos</i>
księżyc - gr. <i>Σελήνη</i> <i>Selḗnē</i>	miasta-państwa - <i>polis</i>
morfologia - gr. <i>morphē</i> : kształt, <i>logos</i> : nauka	naród - <i>ethnos</i>
perihelium – gr. <i>peri</i> : przy i <i>helios</i> : słońce	abakus - kwadratowa płyta
planeta - gr. <i>πλανήτης</i> <i>planēt-</i> , <i>πλανής</i> <i>planés</i> , nowogr. <i>πλανήτης</i> <i>planétes</i> ; dosł. „wędrowiec” od <i>πλανάσθαι</i> <i>planásthai</i> , wędrować	znalazłem - <i>eureka!</i> – gr. <i>εὕρηκα</i> <i>heureka</i> ; okrzyk Archimedeasa oznacza dosłownie co?
topografia - gr. <i>topographia</i>	Urania (<i>Niebiańska</i>) - muza astronomii; trzyma globus astralny
układ geocentryczny - gr. <i>γεωκεντρικό</i> <i>geokentrikó</i> , czyli z Ziemią w centrum	Ziemia - gr. <i>γῆ</i> <i>geos</i> , <i>geo</i>

Literatura

- BAULIG H., 1955. Vocabulaire de la géomorphologie. *Information géographique*, 19: 72-80.
- BRZEZIŃSKI K., *Moja Grecja, 2001-2014*, <http://www.kb.neostrada.pl>
- CABAJ W., 2011. Pojęcia w nauczaniu geografii fizycznej. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków: 104.
- FLIS J., 1982. Pojęcia i ich kształtowanie w toku nauczania geografii w szkole ogólnokształcącej. Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków: 126 s.
- KRUSZEWSKI K., 1992. Nauczanie i uczenie się faktów, pojęć, zasad. [w:] K. Kruszewski (red.), *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, I: 84-108.
- MIETZEL G., 2002. *Psychologia kształcenia*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk: 524 s.
- MAŁKIEWICZ E., 2005. Pojęcia potoczne i naukowe a proces nauczania i uczenia się. [w:] E. Arciszewska, S. Dylak (red.), *Nauczanie przyrody, wybrane zagadnienia*. Wyd. CODN, Warszawa: 95-105.
- NOWA ENCYKLOPEDIA Powszechna PWN, t. 2 i 3
- SŁOWNIK JĘZYKA POLSKIEGO, 1978, PWN, I, Warszawa.
- www.wsp.krakow.pl/whk/pis_grec.html